

SENSUL VIEȚII ȘI OPEREI LUI M. EMINESCU.

Ce este geniul? este cazul a ne întreba cînd vine vorba de Eminescu. Geniul este individul care se abstrage dela viața zilnică și-și trăiește existența sa simbolic. În cazul geniului este o greșală să desparți biografia de operă. Opera este valabilă pentru mulțimi întrucît exemplifică viața, și viața este ea însăși o operă. Cu alte cuvinte, geniul nu are o viață particulară, de interes numai istoric, ci o viață reprezentativă. Încetînd a mai trăi pentru sine, geniul trăiește, sacrificîndu-se, pentru noi toți, și astfel se întîmplă că existențele geniale au o formă, rotundă, fatală, de o semnificație intangibilă. Dante moare izgonit din Florența lui, Columb suferă pentru marea lui intuiție, Napoleon se naște într'o insulă și moare într'o insulă. Adesea lipsa de varietate și stil a vieții este numai aparentă la acei creatori care își confundă existența cu opera lor. Balzac este într'atîta absorbit de creațiile lui încît se pierde printre eroii săi și sensul vieții lui se găsește în voluptatea de a crea oameni fictivi.

Fără îndoială că valoarea operei este aceia care determină geniul și că sub niciun cuvînt nu se cade să amestecăm valorile. Dar este un lucru dovedit că numai existențele geniale ajung la acea rotunditate semnificativă. Foarte puțini sînt acei care pot fi simțitori la arta curată. Cei mai mulți, nu fără obscurul sentiment al ei, se sprijină pe semnificații exterioare. Oricare ar fi intenția geniului, generațiile îl îmbrățișează mereu atribuindu-i idealul lor. Din împrejurarea că geniul se abstrage, trăind reprezentativ, rezultă conflictul necesar între el și contemporani. Vulgul observă că geniul se înstrăinează, se alienează, și de cele mai multe ori pentru el geniul este alienat în înțelesul cel mai rău. Însă alienarea geniului este o notă fundamentală din noțiunea lui și psihiatrul abuzează, din mediocritate, căutînd să ne

dovedească cum că geniul nu este sănătos, ci anormal. Distincția între genialitate și boală se face ușor prin constatarea că boala este neexemplară, în vreme ce geniul înfăptuește o idee. Geniul se abstrage și se restrânge. Dante se afundă în contemplarea Beatricei și prin ea a Universului divin pînă la fixațiune. Eminescu cîntă dragostea peste marginile obișnuite și atunci omul așa zis de «bun simț» se sperie și spaima ia forma repulsiei și a persecuției. Omul de toate zilele nu-și dă sama decît cu mult prea tîrziu că geniul și-a luat sarcina de a realiza integral o experiență umană, pierzîndu-se pe el și scutînd mulțimea de sforțări pe care nu le poate face. Este, în fond, imposibil să schimbăm destinul geniului, dar poate că educarea societății să-i facă traiectoria mai lină.

Întrucît îl privește pe Eminescu, este ușor de desfăcut existența și opera lui în etape de abstragere simbolizatoare. Mai cu samă prin aceste momente mulțimea reține și prețuește pe poet. Cercetări absolut serioase au dovedit că Eminescu este român curat, în măsura maximă cel puțin în care puritatea este posibilă în lume. Strămoșii tatălui său se găsesc ca țărani liberi în Bucovina din prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Dacă vreun membru al familiei vorbește cîteodată rutenește, asta se explică prin strecurarea laterală în familie a unei rutence. Poliglotismul este de altfel caracteristic în acele părți. După mamă, Eminescu se trage din mici boieri romîni. Dacă și aici se citează un descendent rus, asta este sau curată poveste, cum pare, sau o neînsemnată și prea îndepărtată colorare cu un element străin cum se întîmplă în familiile cele mai autohtone. Însă lui Eminescu i s'au atribuit naționalitățile cele mai fantastice. El este *persan, turc, armean, rutean, suedez, rus, sîrb, albanez, polon, bulgar*. Cum se explică aceasta? Pedeoparte ura contemporanilor, ură ce intră cu necesitate, prin faptul înstrăinării de țelurile comune, în definiția geniului. Al. Macedonski, care era un poet considerabil dar foarte balcanic prin origine, deși cu desăvîrșire și de mult asimilat, acuza pe Eminescu că este bulgar. Mai este însă și o reacțiune a universalului împotriva naționalului. Universul este invidios cînd apare un geniu și caută a-l revendica. Cristofor Columb este revendicat și de Italia și de Spania. Cînd un poet este prea mixt, e amenințat de hibriditate sufletească și de desinteres unanim. Pe Panait Istrati nu-l cultivă Franța cu pasiune, cum nu l-a îmbrățișat pe mai realizatu

Moréas. Dar România nu-l poate nici ea primi, fiindcă Istrati a disprețuit patria pretinsă și limba ei. Un geniu este totdeauna al unei națiuni dar depășind printr'o latură interesele stricte ale națiunii și totdeauna universal afirmând însă prin asta puterea de creație a unei nații. Prin urmare, problema în jurul naționalității este semnificativă pentru prezența geniului: Napoleon ilustrase Franța și umilise Italia. Dar Italia era mândră de el ca parte a umanității. Scăparea orgoliului este în faptul că, prin originea corsicană, Napoleon se apropie și de Italia. Eminescu este curat român, îndreptând încrederea nației, însă prin anume puncte biografice întreține legenda impurității, satisfăcând și pe extranaționali. Cele două extreme sînt împăcate.

Eminescu s'a născut în Moldova de Sus care este foarte mândră, și în perfectă legitimitate, de acest lucru. Este iarăși tipic că, profitînd de unele obscurități biografice, mai multe localități pretind a-i fi arătat lumina zilei. Niciun geniu nu este mai total românesc, mai în afara oricărei regiuni. Incît dacă un individ de la graniță poate reprezenta cu această putere românismul, această împrejurare devine simbolică. Bucovinenii, ardelenii, bănățenii revindcă violent pe Eminescu ca pe unul dintr'ai lor. Ei cred că poetul îi exprimă mai puternic pe ei și biograful caută cu satisfacție pe un frate al poetului prin Sibiu, pe un altul prin Timișoara. A putea întări emoția artistică printr'un interes practic mereu reînviat este privilegiul geniului.

Nimic mai profund simbolic pentru destinul și utilitatea geniului decît raporturile poetului cu familia. Poetul este în chip necesar în conflict cu ea. Dacă n'ar fi, ori ar fi înțeles și atunci toată familia este genială, ori nu s'ar abstrage și deci ne-ar mistifica. Țelurile tatălui, sau măcar metodele lui, sînt complect contrare acelorale ale poetului. Gh. Eminovici vrea, desigur cu obscuritate, să promoveze nația în întindere însă prin procreație. Eminescu tinde să se realizeze ca un promovator al ei prin creație, în adîncime. Evident există un punct de conciliere, tot necesar. Ca să poată Eminescu să creeze, trebuie să vrea Eminovici să procreeze. În direcția lui, Eminovici este cu desăvîrșire conformist. El se supune lumii ca să poată trăi, împrumută idealurile mici ale societății, vrea să-și facă copiii ingineri, doctori, ofițeri, oameni cu stare, orice numai poeți nu. Oare de unde să vină oroarea aceasta congenitală a oricărui părinte pentru poezie, pentru gratuități? Vine de acolo că poezia alienează pe individ

dela funcțiunea terestră. Poetul încetează imediat de a fi util societății. El este un punct stagnant. E adevărat că mai târziu marele poet promovează societatea mai mult decît un tată de treabă, dar părintele n'are de unde să știe aceasta. Eminovici presimte înstrăinarea lui Mihai de țelurile lui și-l înțeapă cu ironiile lui. În schimb mama, Raluca, e mai blindă, dar asta nu înseamnă că ea înțelege pe viitorul poet. Prin structura ei, femeia duce grija de prunc pînă la oarecare anarhie. Se va observa că în genere mamele, din frica de a-și pierde copiii, sînt contra războiului, fără să se mai întrebe asupra rostului lui defensiv. Mila mamelor pentru poetul oropsit este adesea mai jignitoare decît opunerea taților. În afară de orice discuție este că Eminescu n'a găsit în familie o mare afecțiune. Venerația pentru mamă este pe deasupra oricărei considerații familiale, mama e cauza ocazională a trecerii din cosmic în terestru. Nici cu frații nu se are prea bine poetul și nici frații nu-i dau multă importanță, ba unul este destul de ingrat. Pentru că toți frații simt că poetul se îndepărtează de ei.

Întă-l pe Eminescu la școală, la școala primară, la gimnaziu. El nu este un școlar excelent. Învățătorul, profesorul să mediteze la acest lucru. Mulți au afirmat și mai afirmă că Eminescu nu era, nu putea fi un copil normal. Medicul mediocru pune multă satisfacție în aceste constatări. În fond, el vindecă ciuda omului de rînd, dovedindu-i că genialitatea e în definitiv o boală. Patria are la urma urmei nevoie de cetățeni sănătoși. Sofisticările esculapică. O analiză de natură filologică ne va pune ușor pe calea adevărului. «Normal» se chiamă individul care urmează normele dreptei umanități, canonul. Dintre o mie de indivizi examinați, numai zece la sută au trupul normal. Restul este sub normă. Firesc ar fi ca orice om sănătos să aibă instinctul frumosului și al adevărului. Majoritatea indivizilor nu-l au. Cum însă cei sub normă sînt mulți, atunci noi nu-i numim anormali, ci comuni. Geniul nu se opune omului obișnuit ca un anormal unui individ normal, ci ca adevăratul normal oamenilor comuni. Idealul, norma umanității ar fi ca toți să aibă simțirea lui Eminescu, pătrunderea cumpătată a lui Maiorescu, spiritul lui Caragiale. Însă oamenii sînt sub nivelul normei, idealului, precum caii depe drumuri sînt sub canonul calului statuar antic, singurul normal. Eminescu intră normal într'o școală cu profesori și școlari comuni. Atunci începe lupta. Școlarii cam bat pe Mihai,

profesorii nu-l preţuesc lucru mare, deşi cam presimt ceva. De ce? Şi mai ales de ce Eminescu nu poate fi premiat şi de ce premiantul «prin definiţie» nu calcă a geniu? Pentrucă premiantul este de obicei marele conformist al clasei. El învaţă, cu hărnicie ce-i dreptul, la toată lumea, căutînd a-i mulţami pe toţi, urmărind judecata lor relativă, nu absolutul. Premiantul prezintă această anormalitate (aici da) că pare deopotrivă interesat şi de ştiinţe şi de arte, şi de trigonometrie şi de poezie, ceiace este în contra naturii. Creatorul se stringe într'un ideal, se specializează chiar din copilărie prin instinct. La el apare fenomenul diformităţii intelectuale. Încă de mic, marele filolog de mai tîrziu va învăţa limbele clasice şi străine şi le va şti mai bine decît profesorul; matematicianul va zăpăci pe bietul dascăl prin precocitatea lui. În schimb, pentru alte materii, dezinteresul lui va fi total. Şi atunci geniul în formaţie va fi urit de toţi, de cei la care nu învaţă nimic şi de cei la care ştie prea mult, stînjening prestigiul profesorului. Acest lucru se întîmplă şi cu Eminescu. El apare ca specializat în însingurarea poetică încă dela început. Este atras de istorie în latura ei quasi-fabuloasă şi naţionalistă, de mitologie, de poezie şi este desgustat de aritmetică şi alte exactităţi. Se înţelege, un astfel de element neconformist nu putea să încinte pe profesori. Dar Eminescu fuge şi dela şcoală şi asta cel puţin e pentru unii semn de conformaţie anormală. Altă greşală. Geniile fug adesea dela şcoală şi lucrul este explicabil. Şcoala este numai un mijloc ca oricare altul. Premiantul vede în ea un scop. Eminescu Mihai era poetul virtual. Ce putea el să mai înveţe dela dascălii lui? Ce-l interesa pe el noţiunea de carieră şi diplomă? Geniul este instinctiv în manifestarea lui, fără niciun fel de orientare practică. Cînd trupa teatrală a venit la Cernăuţi, tînărul a văzut în ea o întrupare mai înaltă decît şcoala, întruparea poeziei şi deci a fugit... cu poezia.

Este rătăcirea lui Eminescu singur şi cu trupele un simptom de impulsivitate maladivă ambulatorie, ca să ne exprimăm eufemistic? Poate că da, medicul vorbind, deşi noi nu credem una ca asta. Dar chiar dacă ar fi aşa, geniul are putinţa de a da o înaltă utilitate spirituală chiar slăbiciunilor lui. Umblarea poetului prin ţară devine simbol al legăturii poetului cu toate părţile romînisului. El a mers la Blaj, la mica noastră Romă, la Braşov şi Sibiu, la Lugoj, Timişoara, Arad, Oradea Mare, prin Muntenia şi Moldova, şi el însuşi a ştiut utiliza figurat

această trecere prin provincii, în articolele sale, afirmînd legătura lui sufletească cu toți Romîni.

Mai tîrziu, poetul a fost student la Viena. Mulți au fost, ca și el, studenți în capitala fostului imperiu, dar nu erau genii. Numai la Eminescu, vulgul reține această valoare reprezentativă. Eminescu se întîlnește la Viena cu studenți romîni din toate părțile teritoriului românesc și face în sufletul lui sinteza — așa simte lumea — nației. Serbarea dela Putna, la mormîntul lui Ștefan cel Mare, n'a organizat-o Eminescu singur, dar lumea reține, aproape, numai numele lui Eminescu. Nu este oare aceasta un fel de a spune că geniul uzurpă meritele altora? Da și nu. În orice caz mulțimea care nu este capabilă de contemplări estetice curate, pune asupra geniului toate valorile morale și este cu atît mai norocos un creator cu cît poate reprezenta mai mult. Eminescu este în acest caz. Aspirațiile naționale unioniste sînt toate întrupate în el, cu toate că el personal nu vedea lucrurile așa cum le vedem noi. E curios însă cum, întocmai ca la Dante, orice propoziție poate fi găsită la Eminescu.

Însă, pot fi indivizi pentru care naționalismul lui Eminescu să apară ca o îngustime. Poetul știe să iasă și din acest cerc, sărînd într'o sferă simbolică mai largă. La Berlin, în afara oricărei circumveniri de Romîn, Eminescu e pesimist și astfel, cu anume nuanțe, va rămînea toată viața. Universul, istoria, (prin urmare și națiunile) sînt o goală aparență a voinței oarbe de existență. Viața este durere, fericirea, negativă, absența durerii, care se obține prin somnolență, vegetare. Este interesant cum poetul împacă cele două simboluri, al națiunii și al universului. Forma cea mai acută a durerii este conștiința, existența cea mai ferită de suferință este cea instinctuală, automatică. Decît viața, mai bună moartea, în lipsa inutilei morți, mai bună represiunea către natură. Statul național este o formă instinctuală de revelare a istoriei, deci universalul se împacă cu naționalul. Evident și naționalistul și extranaționalul găsesc în Eminescu expresia excepțională a atitudinilor ce doresc. Naționalul din noi ascultă cu evlavie sublima *Dotnă*:

*Dela Nistru pîn' la Tisa
Tot Romînul plînsu-mi-s'a*

Gînditorul din noi devine desprins de egoismul național din *Glossa* :

Ce e val, ca valul trece

Să-l urmărim pe Eminescu mai departe în cercul *Junimii*. De ce oare poetul nu are alte prietenii? De ce caută pe Maiorescu, esteticianul, și de ce el, om de carte, din *Junimea*, se întovărășește cu Creangă? De ce alături de Maiorescu respinge poezia lui Maiorescu și orice naționalism care nu este în limitele adevărului și ale frumosului? De ce împreună cu Creangă pare a îmbrățișa tocmai atitudinea contrară? Pentru că existența poetului trebuia să decurgă în așa chip încît să pară a realiza un program. Trebuia să se înțeleagă numai cu Maiorescu și să simtă alături de Creangă, să dea satisfacție ideilor și să omagieze nația de origine instinctuală, mai aproape de natură. Caragiale, de pildă, n'are acest noroc de a simboliza. El este numai junimist, dar nimeni nu-l vede ca exponent al țăranului deși simțirea de simpatie pentru rural nu i-a lipsit.

Mai tirziu Eminescu va fi funcționar al statului, bibliotecar, revizor, profesor. Este de notat că el nu este în stare să capete titlurile trebuitoare unor situații statornice. Ar fi putut, foarte bine, să-și dea doctoratul, dar nu și l-a dat. Asta l-a înlăturat dela unele situații mai înalte. Un om mediocru este numai un zăpăcit, făcînd astfel, un geniu este un simbol al dezinteresului pentru bunurile lumești, un îndrumat spre absolut. În ordinea istorică, Eminescu suferă, în cea eternă, jubilează. Ca funcționar, poetul și-a îndeplinit foarte bine îndatoririle, adică nu, mai bine decît se cădea. El dorea ca elevii lui să învețe neapărat limba germană (ceiace n'a dorit serios niciun elev), ca învățătorii să-și vadă de carte și să știe carte (ceiace atunci era cam greu), ca primarii să îndemne pe părinți să-și trimită copiii la școală. Corespondența lui Eminescu cu autoritățile este foarte țanțoșă. Argumentele sînt admirabile, dreptatea este deplină, dar un om de fapte ține samă de împrejurări și de oameni și le respectă acestora susceptibilitățile. Inșă Eminescu este un geniu care lucrează indirect prin simbolul pe care-l realizează. El a izbutit să ne apară acum, și cu efecte educative, ca omul plin de mari idei pedagogice și sociale, neînțeles de contemporani. Geniul își atinge ținta, dar mult mai tirziu. Descoperitorul Americii a murit în tristețe.

În latura erotică, biografică sau poetică, Eminescu se abstrage ca mulți mari poeți dela ținuta comună spre a realiza un simbol. Este de observat că poetul în genere este realmente, ori în mod figurat, un celibatar. Dante, Petrarca, glorificatori ai

femeii, au purtări de celibatari. Victor Hugo era căsătorit, dar atitudinea lui mira chiar pe admiratori.

— Iată — zicea Hugo, arătînd o stea — acolo voi merge eu și cu d-na Drouet.

— Bine — observa scandalizat unul din cei de față — dar d-na Hugo ?

— Ah ! doamna Hugo ! — își reamintea poetul — firește. În steaua vecină va locui d-na Hugo. Se 'nțelege, voi merge din cînd în cînd s'o vizitez.

Nu reiese de aici că poetul nu poate fi un bun soț. Dar el are înclinarea de a epuiza experiența eternului feminin și ca atare, ideal vorbind, el nu poate fi credincios. Chiar cînd, ca Alighieri, un poet se statornicește în adorarea unei singure femei, el depășește contingentul. Beatrice încetase de mult a mai fi o fată florentină. Ea era grația divină, îndrumătoarea spre viața eternă, deci o pură abstracție.

Căsătorit cu Veronica Micle, Eminescu ar fi făcut o figură foarte burgheză. Însă uniunea legală nu se poate realiza, întăi fiindcă este un soț împiedicător la mijloc, apoi pentru că femeia nu-i mai apare poetului ca vrednică de răsplata conjugalității. Poetul rămîne astfel un exponent al iubirii virile împiedicate, neînțelese, păstrîndu-și totuși mereu dreptul de a cînta și alte femei.

Celibatul sufletesc al poetului este o consecință a modalității lui erotice. Omul comun iubește o singură dată, în adolescență. Îndrăgostiții clasici au vîrsta între treisprezece și șaptesprezece ani. Dragostea este o criză. Odată trecută criza vin alte sentimente familiale, paterne, materno, devotament, etc., dragoste «erotică» propriu zisă nu. Poetul este acela care prin capacitatea lui de abstragere și concentrare pe o singură linie poate prelungi criza poetică peste durata ei obișnuită și printre aceștia Eminescu este acela care a rămas mai îndelungă vreme un adolescent. Omul zilnic vibrează ascultînd cîntecele erotice așa de focoase ale unui individ ce nu crește în vîrstă. Eminescu vrăjește prin tinereța lui inalterabilă, prin extraordinara lui puțință de a se lăsa mîhnit de necorespunderea în iubire la o vîrstă cînd oamenii găsesc alte mingieri :

*Pe aceeași ulcioară
Bate luna în ferești,
Numai tu de după gratii
Veșnic nu te mai tvești.*

*De-acuma nu te-oi mai vedea,
Rămîl, rămîl cu bine!
Mă voi feri în calea mea
De tine.*

+ + +

*Ce e amorul? E un lung
Prilej pentru durere;
Căci mi de lacrimi nu-i ajung
Și tot mai multe cere.*

+ + +

De această permanentă adolescență a poetului se leagă o altă latură simbolică ieșită din biografia lui. La niciun poet, ca la Eminescu, nu pare mai indestructibil legată viața de operă. Poezia chiar cea mai lirică se cade să fie impersonală, adică fără raport necesar cu biografia. Poeții mari însă unesc eternul cu efemerul și se cîntă pe sine fiind înțeleși de toți, fiindcă de fapt ei n'au un eu individual, ci numai unul de exponență.

Eminescu a murit foarte tînăr. Acest lucru era necesar geniului său, după cum moartea în quasi-uitare a lui Macedonski slujește definiția aceluia ca poet blestemat. Un Eminescu decedat de bătrînețe și de boală obișnuită ar dăuna operei sale. Bătrîn, poetul ar fi devenit prin firea lucrurilor conformist, ar fi tolerat pe bătrîni și respins pe tineri, ar fi ajuns un factor reacționar, cum îi era și firea într'un fel. În 'el însă noi am adunat toată durerea de a muri nelumit, de a aspira la fericirile omului fără a le atinge. Moartea lui Eminescu era necesară ca simbolul să fie împlinit și biografia să pară desfășurarea unui destin.

Însă dacă toate aceste etape simbolice suplînesc în parte la cei mulți emoția strict estetică (existentă dar implicită), rămînerea numai în simbolizări poate duce la un cult de goluri. Simbolurile se suprapun contactului cu biografia și opera, din care decurg toate valorile posibile. Cine nu face din cînd în cînd o călătorie prin destinele poetului și nu-i recită scrierile, nu-l cunoaște realmente și este victima unei exaltări de vorbe. Prea mult mergerea la cimitire, parastasele, conferințele găunoase iau locul cultului viu al creatorilor. Fără lectura operei, comemorarea este o pură ipocrizie *).

G. CĂLINESCU.

*) Idei dintr'o conferință, ținută în Aula Universității din Iași la 7 Mai, 1939.